

„Gyökerek fogják szívemet”*

A föld lírai metaforája és metafizikája – kortárs költők verseiben

A föld megtart és elenged.

A föld odaköt és elküld, átölel, vagy szárnyakra bocsát, átszellemített erőt ad, s majd visszahív. Kitérül, mint a mag, és betakar, mint a hó.

A föld megszül, és talán feloldozva magába fogad; mert élet és halál személyszerű, emberalkatú foglalata. A világszubsztancia rögös emanációja. „Feszülő anyaöl: / megnyílik a föld születéskor. / Itt ez a növényi szár: köldökzsinór / kit juttat táplálékhoz? // Csípőben széles hátul a táj. / Duzzadt vese a domb. / A vajúdsban kitérül a völgy: / az erős medencecsont. // Húzódó inak a gallyak. / Fájás rándítja mindet. / A föld kihord végül. / Megszül halottnak minket” (ahogyan Serfőző Simon *Vajúds* című verse láttatja). A föld: „magzott s magába öl” (Nagy Gábor: *Héthatár*).

A víz, a levegő, a tűz mellett a föld az az őanyag, arkhé, ősprincípium, „amin a láb megáll, / amiben elbújik a tiszta víz, [...] ami füvet és fát növeszt, / ami dagadó sár, szikrázó kő, / pergő homok, / amivé bomlanak a tetemek. / Ez lett a föld” – halljuk Mezey Katalin Jankovics Marcellnek ajánlott *A négy elem* című mítoszverséből.

A föld örök elszakadás és örök visszatérés, a körforgás felfoghatatlan paradoxona, a távolodás és közeledés, az otthonosság és elidegenedés állandó dilemmája. Lét és nemlét egymásból folyó kölcsönös feltételezettsége; „A földbe ember vettetett, / vérben csávázott holt mag. – / Szabadság, műveld földedet, / s teremnek majd e holtak” (*Történelem*); „ők tartják a földet, / drága halottaink” (*Mégiscsak ők*) – írja Ratkó József. S Farkas Árpád, hogy: „fiúk, viháncoló csitkók a vad szelekben, / ha netalán az úrig nem sikerül szállnunk, / s e rögös földre mégis visszatérnénk, / csak lábujjhegyen, halkan!: / apáink hűlő, drága arcán járunk” (*Apáink arcán*). És siratóénekeiben Erdei-Szabó István: „Apám elhánt csontjaiból építkezik a föld” (*Fénykép apámról*).

Az anyaföld, a földanya, a szülőtáj porát hordozzuk, és annak porává leszünk. („Megtér / szó a szóhoz, por a porhoz, / elemészt a föld, / nemcsak hordoz” – Oláh János: *Vitorla vagy*; „Látjátok feleim szemetekkel, / megszületik és meghal az ember, / a földnek, amiből ő vétetett, / viszszaadatik, így rendeltetett” – Ferencz Imre: *Por és hamu*.) De a természet és az élet számunkra mégis a jelentéskereső emberi szemlélet, érzület, lelkeség által lényegül egységes és folyamatos, mitikus és metafizikus szellemi áramlássá. A táj filozófiája a tárgyi összetevők egymásba sugárzása, szüntelen átlelkesítése, átspiritualizálódása által bontakozik ki – a róla értekező Georg Simmel nyomán is szólva, aki szerint „az élet olyan abszolút folyamatosság, amely nem darabokból vagy részekből tevődik össze, hanem önálló egység, de olyan, amely mint egész minden pillanatban más és más formában nyilvánul meg”; az élet „fundamentális, megkonstruálhatatlan tény”, s „minden pillanata maga az egész élet”.

A földi élet tehát egészében maga a megragadhatatlan misztérium, s már valóságos ontológiai alapja, a keletkezés és elmúlás primordiális szubsztanciája, a természeti és természetfölötti mindenség is vonzások és taszítások kavargó misztikumában valósul át az ember által is fölerzett teljességgé. „Égalj és föld egyközel, / foglatát tűzi fel, / messzét lásd és közelét, / magasát vond közelébb” – hangzik Tamás Menyhért lírai intelme *Hinni azt, hogy hihetünk* című költeményéből. („Ég és föld közt végtelenhez végtelent fűz a kötél” – Tompa László: *Ég és föld közt*; a „föld és az ég / együtt a tiéd” – Gál Sándor: *Végtelen tegnapok*; „a földről tekintek az égre / a csillagokra, az emberekre” – Sarusi Mihály: *Üvegtörés*.) Az ember pedig, ha mégoly gyarló is, és „se bölcs, se büszke, / égi, földi virágzás tükre” (*Vállamon*

bárányos éggel) – mondta Nagy László, aki a két összekapcsolódó, egymásba hajló ellentétpár drámai birkózását oratóriumba is foglalta (*Ég és föld*), s a hazatérésről így vallott: „Föld: ez a föld. A földről nézem, vagy ámulom az égről?” (*Jönnek a harangok értem*). „A világban otthonának alapját a földre és a földbe helyezi a történelmi ember”; „a világ alapja a föld, a föld meg áthatja a világot” – mondja Martin Heidegger. Vagy Lao-ce (*Tao Te King*): „az Ember mértéke a Föld / a Föld mértéke az Ég” – „Az ember a földet követi, / a föld az eget követi”. Immanencia és transzcendencia e világi „uniomysticája” tükröződhet még az istentiszteletre igyekvő és gyülekező egyszerű öregasszonyok viselkedésében is: „kapálástól megkérgesedett kezük súlya / kiégett ölükbe hullott, fekete zsoltárukon / arany kehely, [...] teremnyi feketébe öltözött földanya / magába merülve töltekezett a Lélekkel” (B. Tóth Klára: *Földanyák*). „Összeöleljük a földdel az eget – / mint a templomok húsvét vasárnapon” (Vitéz Ferenc: *Jegenyék dala*). Hierophánia, theophánia térsége mindez – amelynek profán gyökeressége a szentség és a numinozitás önkijelentésének terepévé lényegül át. (Ezért féltendő még esendőségében is a földgolyó: „ne játssz vele / szét ne rúgd / e rossz rongylabdát / a földet” – Pintér Lajos: *Négysoros*.) Középpontjában a fölfelé nyúló és mutató világtengellyel: a lenti mélységekből az égbe szökő, így a végtelen emberi és emberfölötti szférákat kijelző építménnyel: a templomtoronnyal. A fentiek erői betörhetnek a mélybe, és új életre kelthetik, sőt emelhetik fel a teremtő anyai matériát, a mindenekelőtti anyaföldet, a legősibb földistennőt: „Templomtorony hatol a földbe, / és Gaia anyánk megtermékenyül. / Szerelmesen fölkapja ölebe, / s fülébe duruzsol a jeges úr” (Oláh János: *Gaia anyánk*).

A föld és a föld hatalmas titokzatos, varázslatos, az emlékezés és a jövősejtelelem szubjektivitásával örökké áthatott létminőség. Élet- és haláljelkép egyszerre. „Sorsának összeállt vidékeit nézi az, aki meghalt” (Illyés Gyula: *Búcsúztató*); „verődve földtől égig” (Dobozi Eszter: *A fiú sirtása*). Mert „itt, földközelen, / még az emlékezet is hatalmasabb. // De jó, hogy lent maradtam: / az életem itt el nem avulhat soha, / szeret engem a por, a földi árnyék, / a hant húsében zenélő bogár” (Csoóri Sándor: *Földközelen*). S ég és

föld között még az ökörnyál is egyfajta közvetítő, „mediátor” lehet: „Földön is égé, égen is földé: / tudja kötődését” (Cseh Károly: *Ezüst iránytű*).

A föld bennünk van, mi is benne vagyunk, mégis egyszerre közel és távol tőle, elhagyva az elhagyhatatlant s megtartva a megtarthatatlant. El nem érve az elérhetlent, alig is érve a megérthetlent.

Egy egész nemzedék, de egy egész korszak közérzetét is torokszorító szuggesztivitással fejezi ki Oláh János paradigmikus vallomásos költeménye, az *Elérhetetlen föld*. A talányosság légisítő esztétizis mélységdimenzióiban és magasságtávlataiban teremti meg a hiányérzet felkavaró atmoszféráját. A gyökérhűség, a szelíd-melankolikus ragaszkodás a szülőföldhöz – ehhez a metaforikusan-jelképesen a közösségi identitást a természeti őserkékekkel és az emberi őstudást hordozó világlátomással együttesen reprezentáló létezősszférához –: azonnal az elszakadás, s a visszatalálási remény és reménytelenség, a föld és az ég, a múlt és a jelen, az időiség és az időtlenség közötti lebegés lélekviszonyait is magával sodorja; így bizonytalanítva enigmatikussá (s ezzel artisztikusan többértelművé) magát a versalany beszéd- és emlékpozícióját, s még a jövőképzeteket is programszerűtlen konfesszionális programossággal vibráltató eszmei és érzelmi hangoltságát, merengő, tűnődő egzisztenciális beállítódását is. Aki „hű marad a földhöz, az megmarad, annak *tartama van*”; aki pedig elidegenedik attól, azt az a veszély fenyegeti, hogy „elveszíti az összefüggést lényének sötét, anyai, földszerű ősozával” – fejtegeti Carl Gustav Jung *Föld és lélek* című esszéjében. („Miénk a fény, amit lelkünkbe fogadunk; s a föld, amelyen élünk és meghalunk” – Tamási Áron: *Szülőföldem*.) Itt a föld tartós viszonyítási pont: és nem a megtagadását, hanem a problematikussá vált élethelyzetek gyötrelmét demonstrálja archaikus-modern líraisággal az a szemlélődő fájdalom, amely veszteségeket, harmóniatöréseket, diszszonanciákat is kénytelen immár elélni tárnai, s amely a borongó emlékezés légkörében magát a személyiséget is az örök keresés létállapotához kapcsolja. Hol az ég, és hol a föld – ha mindkettő éppoly elérhetetlen, mint amennyire elérhető is? A valahai földbiztonság, a vágyott gyermekkori őselmények pneumatikus teljességű hona miféle

irányt jelez? A sajtó lélekörvénylesekben feltoluló és feltorlódó emlékképek, vágyképzetek, a magára találásokat sóvárgó benső indíttatások merre vezetnek? Egyeztethető-e megőrzés és megújítás, azonosság és másság, kötődés és mindenségigényű, önteremtő átvalósulás: élet-halál ciklikusságban újjászülető végtörvényszerűség? Előre vagy visszafelé tart-e tehát az önmegfigyelés iránya? (Érdekes és jelentésszerű az is, ahogyan Áprily Lajosnál – *Nyár* című szonettjében, az idők során a pusztuló Erdély-szimbólummá vált marosszentimrei templomot is láttató versében – a hűség, a história, a „transsylvaniai hősköltemény” köti a lelket úgy, hogy a tengerpart az „elérhetetlen”.) Amikor logikailag sokértelmű, az ihletett élményszerűségében szíven ütő erővel visszhangzó jelentéstartalmak zsonganak tovább, akkor képződik az a háttérmoraja a költeménynek, amely magához vonz és lebilincsel, amely a profanitást a szakralizáció felé lendíti, s amely így egyszerre rezdíti meg a humanitás és a rejtett divinitás (a paraszti mélyvilág inherens mítosziságának) titokteli zenéjét és hangulathullámzását. „Az *Elérhetetlen föld* az emlékezés és az azonosulás verse is egyszerre: összeköti a gyermekkor elsüllyedő, de még eleven élményvilágát a férfikor lehetséges élményeivel, s nem megtagad, hanem az örökké áramló történelmi-természeti időfolyamban a folytathatóságot hirdeti. Az elérhetetlen föld paradox módon egyrészt maga a megtalált vagy még hitelesebben: a soha el nem vesztett föld, másrészt viszont a maga elégikus hangvételével mégis az elérhetetlenség szimbólumát állítja a vers a középpontba” – boncolgatja Vasy Géza. Oláh Jánosnak ezek az igézetes tájrajzai – „Egyszer csak nincs sehol a régi kegyhely, / az őszi kertben pirosuló bogyók, / az ég fölöttem és a föld alattam” (*Nem olyan egyszerű*); „Alattam a föld, / fölöttem az ég, / mintha ugyanegy ítéletre várnánk” (*Öreg gyümölcsös*); „Az ég reszketően keresi a földet” (*Visszafelé*) – pedig mintha már a mágikus költői realizmus esztétikumának bizonyos jegyeivel is feltöltekeznének; olyan mozzanatokkal, amelyek a föld, a természet, a régi vidéki magyar világ egészét képesek valamifajta különleges opaleszkáló fényvel bevonni. Olyan finoman éterizáló aureolával, amely a lét valóságát a szellem együttes önértékeivé szublimálhatja. „Az igazság a lét

igazsága. A szépség nem e mellett az igazság mellett fordul elő. Akkor jelenik meg, amikor az igazság művé válik. A megjelenés, mint az igazságnak a műben és műként való léte: a szépség” – ahogyan Martin Heidegger definiálja. „Akár a hó, még esőmosta csönd pihent / az almafák hamvaskék lombjai alatt, / halk, ébredés-lehelte béke volt a kert, / zárt ablakok mögött zsongott a nap, / s fehér mezőkön át a szél, / a nap mezőier’. / Én hallgatók. Gyerekkorom a fű / zenéje volt, és margaréták tengere. / Megfoghatatlan mélyű ízét keserű / bodza őrzi, fűzfa méze, kenyér bele” – szól a *Földem* című elégiából.

Az autentikus hagyomány tehát, legtágabb értelemezése szerint, nemhogy nem zárja ki, hanem éppenséggel előhívja a létfilozófiai mélységek és magasságok legigézetesebb perspektíváit. A lírai metafora a metafizika elidegeníthetetlen része, a heideggeri tézis szerint a „metaforikus csak a metafizikán belül létezik”, s az ezt elemző-vitató-továbbgondoló Paul Ricœur szerint végül is „beszéljünk bár a metafizika metaforikus vagy a metafora metafizikai jellegéről, azt az egyedüli mozgást kell megértenünk, amely a szavakat és dolgokat elragadja, túlviszi”. A bölcséletivé emelkedő tárgyi realizmus Serfőző Simonnál például a szikáran konkrét helyzetjelentések és a földgyökerű zsáner- és közelképek horizontját holisztikus mindenségvíziókká képes tágítani. A földközeli bensőség („mindmáig a szülőföld anteuszi talaja, élményvilága élteti” ezt – Cs. Varga István szavaival), tehát az intim, meghitt földszeretet a határtalanság kozmikus dimenzióiban is otthonra talál: „Árkok kanyarognak utánam, / kúsznak mélyedést. / Jönnek mindenütt a nyomomban: / ne tévesszenek szem elől. // Várják, hogy aláhulljak, / az öles földmélyek, / hogy befogadjanak. [...] Osszam szét magam, / életem azok közt, / akiktől kaptam: / a mennytől és földtől: / akiké voltam. [...] Az égitestek maguk közé fogadtak. / A messzeségnek jó volt integetni, / megtáncoltatni a forgószelet, / jártam a sergős csárdást vele. / Az esők messziről megismertek. / Hátas doboknak társa voltam. / Itt lépdeltem a kor süppedékeiben, / de a csillagokig elláttam” (*Itt élnem*). De közben folyton számot vet az elviselhetetlenné változtatottsága és széttipportsága miatt olykor kényszerűen hátrahagyott, de a lényegvalósága szerint mindig megtagadhatatlan szülőföld jelen-

és jövőbeli sorsával, végzetével: „Otthonunk volt e táj. / Ahol a bozótkerítésen éjjelente / virrasztó madarak égették a lámpát. / Vércse-röpüléskor / kakas-sziréna szólalt meg a boglyán. / A mi fajtánk: parasztok sorsának / dombvonulata hurcolkodott itt / a síkságokon át. / Innen megyek én messze, / ha messze megyek. / Az ide visszautat már / minden égtájról ismerem, / nem téptem föl magam mögött, / s nem is teszem. / Ameddig a fák ellátnak, / kicölpözöm idetartozásommal a tájat, / maradék hazámat. / Miközben az égből most eső száll, / elverve, mint a kotlós után csipogó port, / a széttúrt, beszántott tanyák / kihílt szagát” (*Otthonunk: e táj*). S a szétfoslás, a veszendőség, az értéksorvadás érzetének és kifejezésének modalitása mindegyre az apokaliptikus rémképzetek szenzualitásával bővül; a fátumos és siratóénekszerű sorsbeszéd a végkifejletre figyelmeztető eszkatologikus vagy fojtottan profétikus súlyosságával; a planctus a fájdalmas-balladás ítéletmondással: „Mivé lett, amiért megszakadtak / vénák, erek kidülledtek, izzadtak / rettenetes nekifeszülések? / Amiért a víz felforrt a gyomorban? / Csontokból a velő kiszáradt? / Amire a szombat ráment? / Nem pihent a vasárnap se? Amiért / görnyedt a szorgalom – mivé lett? // Ez a Déva vára ország lenne az? / Ez lett belőle? / Ami felépül estére, / leomlik reggelre? / E düledék haza lenne az / árokba borult útjaival? / Ellakott tájaival? // Ha eltemet e föld, / ez marad hátra, / sálam, a lobogó szél / odavetve egy csenevész fára, / ingem, az ég / a legfelső ágra? // Arcom a gondban / ezért szikesedett el, / szivárgok majd el / gyökérmélyi vizekben?” (*Itt élnem*). S ez a szikes föld – Ószabó István *Szülőföld* című költeményében – („só ez a táj, szik, mindenütt”) talán nem is más, mint „az elmorzsolódott Jézus teste”. A kopár, szikár, megkopott vagy megtiport föld, a „fájdalmak földje” (például a Nagykunság Körmendi Lajos *Barbaricum* című versében) azonban minden „komor”, „mogorva” romlás ellenére is valamiféle megmaradást szolgál, és reményt biztosít. A só vastag, betonná szikkadt rétegén áttörő, a fényre vergődő virág a „holtak szívéből” is azt az üzenetet hozza, hogy: „élni kell!” (*Példabeszéd kis népeknek*). S mert akár tenyérben is morzsolgatható az ősök porát rejtő pusztai föld (*Ősök*), vagy a „földre fekszünk, hallgatózunk, ahonnan muzsikaszó tör fel, / kincs

után ásunk” (Körmendi Lajos: *Mifelénk*). Az „édesgyökér íze” mindez, s ebben a füzérszerű poémában a költő „a nagykunsági-karcagi tájha-za” igazmondó, mágikus realizmussal telítődő, összefoglaló és kiemelkedő nagy versét alkotta meg (monográfusa, Rideg István szerint is).

Így tehát még az agyonpusztított szülőföld is mint őselv vagy őstörvény – Tamás Menyhért szavával –: „gyökér-bilincsbe zárva” tart („elmen-nem sej-haj / nem lehet / gyökerek fogják / szívemet” – vallotta az Illyés nyomán is piramisainknak tekintett, „földkatedrálisoknak” nevezett kunhalmok közül Körmendi Lajos is, s hogy: „én már kivert kutya is / i t t / akarok lenni / ezen / a / lecsós Alföldön” (*A gyökeres állat – Ló a mecsetben*), és hogy: „Megmutattam neked a széki pacsirtát, amely századok óta itt fészkel és nem költözik el a szomszéd pusztákra sem, inkább kipusztul; miért tagadjam, ehhez a madárhoz hasonlítottam magam” (*A puszta*); Tóth Erzsébet úgyszintén azt hirdeti, hogy: „Nehéz elmenni innen. / Lábam a földben, őrzöm a vetést”; s hogy az elementáris hűség okán „e földről én el nem futhatok” – az erdélyi Farkas Árpádot invokáló kárpátaljai Vári Fábián László szentenciája, apodiktikus axiómája szerint; rímelve a hajdani Veres Péter-i emfatikus-himnikus poétai kijelentésre, erre a mesterkéletlen és pátosztalan empirikus érzékletességével együtt emelkedett írói credóra is: „Én nem mehetek el innen”; „Ez a föld az, amelyen élünk: / a szíksós puszta, a ragadós televény, a szaladó homok / és a zöldelő dombok földje – Magyarország”) – azaz megtart minket a szülőháza, s talán az örökkévalóság számára. „Tartassék a föld, meg ne rángjon” – bár „nehéz a föld” (Ratkó Józsefet idézve), mint már Illyésnél is gyakran „csüggedt” és „kiszikkadt” ez a „nehéz föld”, s Buda Ferencnél is „alvó föld” a „tanya-haza”, a „tanyaország”. *Kötöz a hűség* – ahogyan (a monográfusa, Ködöböcz Gábor szerinti) „lét- és fényszerelmes költő”, Kiss Benedek (máig sokakkal közös eszményeket valló) emblematikus verse köszönti Mezey Katalint: „S markolod a földet konok gyökérrel, / virágod fönt ének, lét-gyönyörűség, / s szállhatnak fölötted sorra az évek, / kötöz az életvágy, kötöz a hűség.” Mert „nem tudjuk nem szeretni azt a földet, / ahol születünk, és ahol a fű / szálai nagyapáink szívéből nőnek” (Egyed Emese: *Ébredés*). „Nézem a kukorica-

szár ökröcskét / és lovacskát, a nádvázú papírsárcányt / és megvénült pulikutyám. / Belém kapaszkodnak. / Futnék, nem engednek. / Beléjük kapaszkodom én is” (Bata János: *Csonka főhász*). S a táj pedig ugyanúgy, mint minden ezen a töredezetten kerek világon – a földmélyi gyökértől a virágos énekig –, kettős természetű: immanencia és transzcendencia együttese. (Föld és ének: „Ének akarok lenni. / Ének, ének, madárkísérő, / a legszebb mégis földet érni” – Tóth Erzsébet: *Egy végtelen vers közepe*; s a Szentmártoni János megidézte *Bogár-asszonyka* nagymama átlényegülésében is: „Egyik kezében kicsi föld, / másik kezében kicsi ég. / Majd kapája nyergébe felülve / háztetőig surran el, / moroghat valamit közben, / de az is lehet, / hogy énekel.”) Táj, természet, hegy-völgy, víz, kő, növény, fű, fa, ember, lélek és test: mind organikusán és szétbonthatatlanul egybesugárzik; „anyaföld-küldte vérerek” éltetik a fát, s „én is ölelem / gyökeremmel ezt a hazát” (Füzesi Magda: *Akác*); „ez itt a föld / a föld nekem” (Kányádi Sándor: *Mikor szülőföldje határát megpillantja*). „A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van, és nemcsak látvány, hanem génusz” – mondja Hamvas Béla. A táj antropomorfizáltan lélekszerű, és a léleknek belső tájai tárulkoznak föl („koponyánk geoid alakú” – Utassy József: *Amerre a nap lejár*); „ez a föld hordja arcom vonásait” – írja Király László is (*Az én mezőim*), s ennek kapcsán pedig Láng Gusztáv, hogy a „szülőföld tehát egyszerre táj és történelem, az időn kívüliség és az időbeliség létkerete”. A magyar táj – Ferenczes István expresszív szóhasználatával: az „ordasok tépte” táj – pedig ráadásul az örökös fenyegetettség és történelmi kiszolgáltatottság terepe. A személyes és közösségi lét-küzdelem fundamentuma. („Mert szent ez a föld”, a „hitet megőrzők”, az *Ágyúöntők földje* – Kovács Istvánnal szólva; és „szülőháza – szent föld ez” [Szigeti Lajos: *Lantkísérettel*].) A szétszaggatottság, a kifosztottság, a kisebbségiség sorsverése ellenére; akár az erőszakos elhallgattatásig („földdel tömik be a számat” – Kányádi Sándor: *Jönnek hozzám*) vagy a visszafordíthatatlan megsemmisülésig („a legszebb vágyakkal együtt zuhanunk / az anyanyelvől – az anyaföldbe” – P. Buzogány Árpád: *Az út, amit megjárunk*); mindennemű szorongatás, fenyegetettség: „föld-

fogyatkozás” évadán is (Vári Fábrián László sugallatos vizionárius metaforáját használva). Mikor szemetes „hátsó udvarrá” gazosodik (Serfőző Simon: *Vidék, tartomány*), *Keseredik a föld héja* (Ágh István), *Árvaföldde* kárhóztatódik, *Ég s föld között* „végidő romhalmazává” omlik (Buda Ferenc), amikor *Szemfedő földnek* látszik is (Utassy József), „gyász-szalagos / kilométerkőnél” nézve (Ószabó István: *Állok szülőföldemen*), sőt amidőn Ratkó József látomásában „halóföld” (*Halóföldemen*) és „Magyarország temetőföld, / posztumusz humusz. / Történelme soha el nem / évülő priusz” (*Tánc*) – ahol a passió örök, „ahol a vér a föld” (Mezey Katalin: *Határaink*). „Aki az élet pártján áll, néven nevezi a létromtó, létromboló hatalmakat. S ha már számot vetett minden eshetőséggel, és vakító, gyötrelmes fényben látja, hogy nincs tovább, vigasztalásul még papírra vet egy evangéliumi szelídségű mondatot: »Ameddig egyetlen gyermek is születik, addig van remény«. Igen, emberi értelemben mindaddig lesz remény. De akkorra már nemzeti közösségként megszűnünk létezni, és öröknek hitt, tavasz-zöld szülőföldünk véglegesen, végérvényesen abbamarad” – konstatálja Hornyik Miklós Tari István versmetaforáját idézve: „abbamaradt szülőföld”. Mert gyilkosainknak, „nekik még mindig túl sokan vagyunk”, s „nyelvünket szeretnék elvenni még”, ahogyan a délvidéki Tari István írja felvidéki költőtársa, Kulcsár Ferenc köszöntésére: „Nyárfák hava köti össze Bácskát / Bodrogközzel az a bolyhos virágzás / Felvidékünket Délvidékünkkel / az a derűs áttetsző havazás / köti össze – kavargó égi kép! – / a vesztesek Délvidékét (mely a / győztesek Felvidéke) a vesztesek / Felvidékével (mely a győztesek / Lentsége, Alvidéke, / Délvidéke) [...] A győztesek nem írnak verset: / közpénzt osztogatnak, politizálnak / és a hadizsákmányt szokták fölélni / lustán, kimérten, ingyencekké válva / A költők, a vereség anyagának / legjobb ismerői, nyárfák havának / megszállott összekötői [...] táguló körvonalak égő rajzán / ártéri erdők pajzán titkait / fürkésző kisebbségiek, a szélek / fölragyogó hontalanságát írók / nyelvükben otthonukat keresők / »vércsesereg zúgatja a levegőt« / nyelvüket orgonaként búgatók / bevert szájukból csurgó anya-szók” (*Világlatban*). S a „töredék-hazácskák” legfőbb üzenete: nekünk múltunk van, másnak jelene. S jövője

kinek? Mert a merülő földrészt, a süllyedő magyar Atlantiszt sirató Reményik Sándor után például Gál Sándor lamentációja (*Új Atlantisz* című versében) is ekképpen árad a „bénuló nyelvű” vidékről: „süllyedek alá / együtt a fákkal együtt a tűzzel / együtt a lóhorkanásos messzeséggel / imbolygó szívű temetővel / két lábon álló halottakkal / atlantisz-sorsú nemzetekkel / velük együtt le a mélybe / le a végső némulásba [...] alattam nem föld a föld / felettem nem ég az ég”. „Hol törtgerincű hegyek árterében / fuldokolunk csak iszamos csatákban / – egy hirtelen süllyedő ország részen” (Fodor Géza: *Új Atlantisz*). S mert „Valóban mélységes / mély a múltnak kútja, / és a jövő tornya / máris fáj a földnek” (*Az alagút végén*) – hallhatjuk Vári FABIÁN Lászlótól úgyszintén, aki (Elek Tibor róla szóló összegzését idézve) folyvást „a romlással illúziótlanul szembenézve” birkózik mai démonainkkal. Az ismétlődő sorscsapásokat nála a jégverés is jelképezi; a demográfiai túlélés és fennmaradás – e szent ügy – apostoli hirdetőjének, Fekete Gyulának dedikált *Jég és korbács* így tanúskodik erről: „Kosárba szedtem / a dáliafejeket. / Felírtam rendre / minden veszteséget. / Hivatásos hóhért / mért tartunk, Uram? [...] Nekem ezer éve / itt fogan az étel – / a fekete földben / és az almafán. / S ha néha megsorozod / durva jégsöréttel, / foghatja ősz fejét / sírjában apám.” A kárpátaljai költő lírájában Görömbei András méltatása szerint „együtt él az emberiség archaikus tapasztalata és a jelenkor problémavilága”; „fájdalmában is méltóság van, és gondolati erő, erkölcsi bátorság”; „sűrű szövésű versbeszéde összetetten világítja meg történelmünk kegyetlen helyzeteit”. „Az *Elérhetetlen föld* költőitől pedig azt tanulta meg, hogy a versnek – »azon túl, hogy mások helyett beszél – kivételesen szépen kell szólnia, mert csak így érdemel figyelmet«. Az ő versei kivételesen szépen szólnak, és a kárpátaljai magyarság történelmi és mai léttapasztalatát egyetemes értékűen fejezik ki”; „verseiben egyszerre vagyunk otthon Ugocsában és a Mindenség színe előtt.” „Te magasba menekült Haza!” – invokálja riadozó reménnyel is a védő, oltalmazó, átmenthető biztonság nemzeti szellemét a költő (*Te magasba menekült*), az illyési szállóigékre emlékeztetve, azokból táplálkozva („Homlokon lőhetnek, ha tetszik, / mi ott fészkel, égbemenekszik” –

Haza, a magasban) – Döbrentei Kornélnak szóló ajánlással. A morális szövetség erősítés jegyében. Egy olyan lírikust szólítva, akinél az „örökös nekifeszülés életprogramja [...] a tragikus elrendeltséggel szembeni méltóságot hivatott megjeleníteni” ugyancsak (az értelmező Papp Endre megfogalmazásában). Végigtekintve az ősi magyar vidékeken Döbrentei is a szakadatlan veszedelemre mutathat csak rá: „fölrémlik Duna szerdahely, / s a szlovák-brutál nyelvtörvény / a magyar szó ellen törvén. / S gyötör bánat, mert a Bánát, / – búzaként terem ott pribék –, / szívünk élesített gránát, / ó, tusz-végzetű Délvidék, / hol testvéreink verik rég / büntetlenül. Európa / – szokása századok óta –, / bambán bámul. Idióta? / Vagy okos, tudja, nem elég / éhhez érzi, nem, nem, soha / veszésünk irama, foka, / mi visszaüt: gyengeség, / szívük helyén bankszéf dobog / ütemére öl a robot, / s attól kódís Magyarország, / hagyja, kincset elorozzák / pénzkupecek, s elődek / mocskos trükkjét erőltetik, / pusztulásunk megokozzák, [...] durván bőrünk alá túrnak, / erszénye a kengurúnak / szerényebb, mint ezek zsebe, / vércsöppjeink belémülnek / uzsora-vad hitelekbe, / verítékünk kamat rajta, / és e banda csak behajtja, / túrjuk ezt is főlehajtva. // S védtelen a Kárpátalja, / Isten malma, ördög malma, / irgalmatlan kő porlasztja, [...] Csángóföld is odahagyva, / mint a megtagadott gyerek, / besorolva lelenc-sorba, / mert anyja mostoha, condra. [...] Vész el a lelkiismeret, / sorvadtvérvonal a Szeret” (*Gyalogtükék dicsérete*). „A magyarság területi hovatartozástól független vagy azt felülíró egységéről legmarkánsabban” ebben a rapszodikus poémájában fogalmaz Döbrentei Kornél – amint azt Medvigy Endre is megállapítja. De a határokat fölülíró nemzetegység személyes erkölcsi szilárdsága sugárzik Körmendi Lajos verséből is: „Arcomon / a Tátra / és a Hargita / borostája” (*Bujtogatam magam*). És a mindennemű sebzettségnek, szétszabdaltságnak, tönkretételnek legalább a felmutatását („földi pörökkel”) számonkérő Nagy Gáspáréból ugyanúgy: „Úgy kikalapálták, edzették, / hogy úgyszólván szinte sík lett; / bemérték, átszabták, eladták: / nem maradt rajta hű hegy, / csak heg maradt, mélyedés / ágyában szunnyadó herma – / érte szót, hangot emelni, / költővitézek, ki mer ma?” (*Föld-tan*).

Az *Elérhetetlen föld*, a Kilencek 1969-es gyűjteménye után a Hetek költőinek Jánosi Zoltán szerkesztette új antológiája (2001) Buda Ferenc paradigmikus versét emeli címadóvá: *Más ég, más föld*. S ez megint az egyre tovább problematizálódó változások és a rendre csak ijesztőbb (mert szeretlen) hagyománytörések tüneteire utal, korjellemző hangulattal és gondolatfutamokkal. És csaknem fél évszázaddal az *Elérhetetlen föld* után, 2014-ben szatmári és partiumi alkotók viszont szintén beszédes – a gondolati és topikus rájátszás ezerértelműségét jelző – címmel szerkesztik meg antológiájukat (a huszonöt éves Kölcsey Társaság jubileumán): *Ugyanaz a föld*. S ebben költemények sora tudósít vidékek, falvak, tanyák folytatólagosan szomorú elöregedéséről és végleges kihalásáról. Oláh András egyik versében: „csak a vékony sávban kikopott fű / emlékeztet még az útra / a sövénykerítés mögött tetszhalott kert / s ahol a tanya állt most romok: / ami használható volt széthordták rég / a tetőcserepet gerendát léceket / csüggedten lógatja törött szárnyát az ablak / a kemence is horpadt háttal / támaszkodik a megroggyant falnak / s ott hever kitakarva meztelenül / mint küret után egy véres női test” (*pusztulóban*); s egy sajtó sóhajtással és fohással Kölcseyt idéző másik pedig így szól: „szánjad ó sors szenvedő hazámat / a dicső nép többé nincs jelen / méreg

ég és ömlik mély sebére / a büszke márványon kihal a csudált név / fű lepi a sírt és szívborzasztó kétes messzeség” (*jövendölés túlpartról*). De az utolsó hang talán mégis, mindennek ellenére, ösztönös életjelet ad a küszködő, vergődő szegénység és nyomorúság, a szívbemarkoló töredelem – s a roncsársadalom – mélyvilágából; a fiatalabb Nagy Zsuka versében „régí presszókból kidobott színes / műanyagszékeken ül a vidék // csirkét etet malacot ahogy dédszülők / életéből örökölte a sejtmemóriába // a földet meg kell művelni ez a parancs / csak azért is élni nem koldult nem kéregetett // önérzetes élet a távolban templomtorony almafák / csongorok tündék ördögök boszorkányok lakják // megpihennek színes műanyagszékeken / élnek ahogy tudnak egy ország helyett” (*bicikliút műanyagszék*). A magyarság életet kér, némán is életért könyörög – a kő alól, a föld alól, a szó alól.

Az egyszerre fájdalmas és lélekemelő szülőföld ezért tehát mindig köt és összeköt. Összeköt a bennünk és a fölöttünk lakozó örök értékekkel. Jókai Anna szép szavával: „föld és ég között kapaszkodóban”.

* A tanulmány a berekfürdői Körmendi Lajos író tábor huszadik évfordulójára készült 2019 nyarán.

Barkos Bea: Életfa